

الإنعكاسات الدلالية لعلامات الترقيم في بناء الجملة العبرية

أحمد عباس علي

جامعة بغداد / كلية اللغات / قسم اللغة العبرية

البريد الإلكتروني Email : ahmedabbas@colang.uobaghdad.edu.iq

الكلمات المفتاحية: علامات الترقيم – اللغة العبرية – الانعكاسات الدلالية – الغموض.

كيفية اقتباس البحث

علي ، أحمد عباس، الإنعكاسات الدلالية لعلامات الترقيم في بناء الجملة العبرية، مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية، ٢٠٢٣، المجلد: ١٣، العدد: ٤ .

هذا البحث من نوع الوصول المفتوح مرخص بموجب رخصة المشاع الإبداعي لحقوق التأليف والنشر (Creative Commons Attribution) تتيح فقط للآخرين تحميل البحث ومشاركته مع الآخرين بشرط نسب العمل الأصلي للمؤلف، ودون القيام بأي تعديل أو استخدامه لأغراض تجارية.

Registered في مسجلة في
ROAD

Indexed في مفهسة في
IASJ

Semantic implications of punctuation Marks in Hebrew Syntax

Ahmed Abbas Ali

University of Baghdad / College of Languages / Department of Hebrew Language

Keywords : punctuation marks - the Hebrew language - semantic implications - ambiguity.

How To Cite This Article

Ali, Ahmed Abbas, Semantic implications of punctuation Marks in Hebrew Syntax, Journal Of Babylon Center For Humanities Studies, October 2023, Volume:13, Issue 4.

[This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.](http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Abstract

This research, titled "Semantic implications of Punctuation Marks in Hebrew Syntax," deals with one of the issues facing writers and readers alike, for a sentence or for a text, which is the issue of punctuation. Those symbols that would show and explain to the reader the meaning of the sentence or text and would also lead the sentence to multiple and different meanings in the event of their absence from writing or if they were placed in the wrong place within the sentence or the text, as this research explains the concept of these signs, their roots, types and the extent of their impact on Creating problems and difficulties while writing or reading or solve these problems. This research also refers to the syntactic and rhetorical functions performed by punctuation marks in in writing literary or scientific texts and others. This research refers to one of the linguistic problems resulting from the wrong use of punctuation marks or resulting from not using them in writing, which is the problem of "Ambiguity". Sometimes the writer adds secondary parts in the sentence,

eg, clauses etc., whose grammatical functions in the sentence may confuse the reader in the absence of punctuation. The research also shows the most important benefits that are reflected from the use of these signs, as the research focused - after dealing with the theoretical side - on an important course of semantics, which is the role and function of punctuation marks in clarifying the most correct meaning and directing the recipient to the true significance of sentences and texts away from the semantic ambiguity. Then comes the list of sources that were used in this research.

المستخلص

يتناول هذا البحث الموسوم "الإنعكاسات الدلالية لعلامات الترقيم في بناء الجملة العبرية" أحد المواضيع التي تواجه الكاتب والقارئ لجملة ما أو لنص ما، على حد سواء، وهو موضوع علامات الترقيم. تلك الرموز التي من شأنها أن تبين وتوضح للقارئ المعنى الخاص بالجملة أو النص، ومن شأنها أيضاً أن تؤدي بالجملة إلى معاني متعددة ومختلفة في حال غيابها عن الكتابة أو في حال وضعها في غير موضعها الصحيح داخل الجملة أو النص، حيث يوضح هذا البحث مفهوم هذه العلامات، جذورها، أنواعها ومدى تأثيرها في خلق المشاكل والصعوبات في أثناء الكتابة أو القراءة أو حلها. ويشير هذا البحث أيضاً إلى الوظائف النحوية والبلاغية التي تؤديها علامات الترقيم في كتابة النصوص الأدبية أو العلمية وغيرها. ويشير هذا البحث أيضاً إلى إحدى المشاكل اللغوية الناتجة عن الاستخدام الخاطئ لعلامات الترقيم أو الناتجة عن عدم استخدامها في الكتابة ألا وهي مشكلة "الغموض"، حيث يضيف الكاتب في بعض الأحيان أجزاءً ثانوية في الجملة، مثل، الجمل الاعتراضية وما إلى ذلك، والتي قد تلتبس وظائفها النحوية في الجملة على القارئ في ظل غياب علامات الترقيم. وكذلك يبين البحث أهم الفوائد التي تنعكس من استخدام هذه العلامات، حيث ركز البحث - بعد تناوله للجانب النظري - على مسلك مهم من مسالك علم الدلالة، وهو دور ووظيفة علامات الترقيم في بيان المعنى الراجح وتوجيه المتلقي إلى الدلالة الحقيقية للجمل والنصوص بعيداً عن الغموض الدلالي. وفي نهاية البحث تأتي أهم الاستنتاجات التي تم التوصل إليها من قبل الباحث، ومن ثم تأتي قائمة المصادر التي تم استخدامها في هذا البحث.

ההשתקפויות הסמנטיות של סימנייהפיסוק בתחביר העברי

אחמד עבאס עלי

אוניברסיטת בגדאד / פקולטת השפות / מחלקת השפה העברית

תקציר

מחקר זה, שכותרתו "ההשתקפויות הסמנטיות של סימני-הפיסוק בתחביר העברי", עוסק באחת הסוגיות העומדות בפני הכותבים והקוראים כאחד, למשפט או לטקסט. והיא סוגיית סימני-הפיסוק. אותם סמלים שיראו ויסבירו לקורא את משמעות המשפט או הטקסט, וגם יובילו את המשפט למשמעויות מרובות ושונות במקרה של היעדרותם מהכתיבה או אם היו ממוקמים במקום הלא נכון בתוך המשפט או הטקסט, שכן מחקר זה מסביר את המושג של סימנים אלו, שורשיהם, סוגיהם ומידת השפעתם על יצירת בעיות וקשיים בזמן כתיבה או קריאה וגם לפתור את הבעיות אלה. מחקר זה מתייחס גם לפונקציות התחביריות והרטוריות המבוצעות על ידי סימני-הפיסוק בכתיבת טקסטים ספרותיים או מדעיים ואחרים. כמו-כן, מחקר זה מתייחס לאחת הבעיות הלשוניות הנובעות משימוש שגוי בסימני-הפיסוק או כתוצאה מאי שימוש בהם בכתיב, שהיא בעיית ה"דו-משמעות". לפעמים הכותב מוסיף חלקים משניים במשפט, למשל, הסגרים וכו', שתפקידיהם הדקדוקיים במשפט עלולים לבלבל את הקורא בהיעדר סימני-הפיסוק. המחקר מראה גם את היתרונות החשובים ביותר הבאים לידי ביטוי מהשימוש בסימנים אלו, שכן המחקר התמקד - לאחר עיסוק בפן התיאורטי - במהלך חשוב של סמנטיקה, שהוא תפקידם של סימני-הפיסוק בהבהרת המרבית. משמעות נכונה והפניית הנמען למשמעות האמיתית של משפטים וטקסטים הרחק מהדו-משמעות הסמנטית. ואז מגיעה רשימת המקורות ששימשו במחקר זה.

הקדמה

שפות מודרניות מסכימות על השימוש בסימנים מסוימים כדי לציין את מקומות העצירה והקישור בתחביר שונים שונים. השפה - באשר היא - היא כלי להבנה, ויש לה שני צדדים: דיבור וכתיבה. הדיבור עשיר יותר מכתובה בשל הסתמכותו על מחוות וכלי עזר כגון אינטונציה ותנועת ידיים, עיניים וראש בתקשורת הנושא או קירוב המשמעות למאזין, ותכונה זו אינה זמינה בשפה הכתובה בצורה המוחלטת. לכן הבנת הטקסט הכתוב מובנת יחסית, אם כי השפה הכתובה נבדלת משפת הדיבור בעומקה, ברצף ההגיגי ובאי החזרה שלה, ואלמנטים אלו אינם זמינים באופן מוחלט בשפת הדיבור. סיבות אלו יחדיו סללו את הדרך להמצאת סימני כתיבה; מה שמקרב את הקורא לטקסט הכתוב ועוזר לו להבין את הטקסט והשלכותיו.

השימוש בסימנים אלו שונה משפה לשפה, מסופר אחד למשנהו, ומשלב אחד למשנהו באותה שפה ובחייו של אותו סופר. ההבדל בשימוש בהם מסופר אחד למשנהו נובע מחוסר הדיוק בשימוש הסטנדרטי המוצע בסימנים אלו, הוועדה ללשון העברית אישרה במפורש את החופש להשתמש בסימני-הפיסוק לפי נטיות הכותב, באומרה: "כל עוד דברים אלו קשורים לסגנון של אדם, הם כפופים לאחוז גדול בשימושם לנטיותיו של הכותב. האדם עצמו". עם זאת, הפונקציה הפונטית-סמנטית של סימני-הפיסוק בכל השפות כמעט זהה. סימני-הפיסוק מתייחסים להגשה הווקאלית כביכול של הטקסט הכתוב. הטקסט הווקאלי נאמר עם טון דיקציה סמנטי מסוים. טון קולי זה מועבר לטקסט הכתוב באמצעות סימנים אלה כדי לעזור לקורא לזהות את אלמנטים חלקיים של המשמעות הכללית של משפט בודד, ולאחר מכן לטקסט באופן כללי. (سيد سليمان عليان، ٢٠٠٢: 187)

יש למשפטים בלשון הדבורה מעין מנגינה. מנגינה זו לפעמים היא עולה (למשל במשפטי שאלה) ולפעמים היא יורדת (למשל במשפטי חיווי). גם בדיבור יש הפסקות במשפטים, הפסקות קצרות או הפסקות ממושכות יותר. המנגינה הזאת נקראת "הנגנה או אנטונוציה". האנטונוציה וההפסקות האלה שבמשפט מסייעות לשומע להבין באופן מדויק ובאופן ברור את מה שנאמר בדיבור. בלשון הכתובה האנטונוציה, אינה נשמעת, ומה שמנסה לבטא אותה בכתב הם סימני־הפיסוק. דרך משל: הפסיק מביע את ההפסקות הקצרות, הנקודה מביעה את ההפסקות הממושכות, וכדומה.

סימני־הפיסוק הם מעין תווים של המוזיקה במשפט, ויש להם תפקיד חשוב בהבנת המשמעות של המשפט באופן ברור ומדויק. ובהעדרם של סימני־הפיסוק מהכתיבה יהיה קשה מאוד על הקורא להבין את משמעות הכתיבה, והיא, כלומר הכתיבה, הופכת לחדגונית ולא ברורה מבחינת המשמעות. (שרה ליפקין, 1997: 24)

אפשר לכלול גם את סימני־הפיסוק של מבע כתוב בין הקודים הפרוזודיים, אף־על־כך, שמדובר בסימנים גראפיים, משום שסימנים אלו משקפים, לפחות חלקית, תופעות קוליות (הפסקות בדיבור, שינויים בהנגנה). והשווה: (שאול המורה חולה), לעומת (שאול, המורה חולה). (רפאל ניר, סמאנטיקה עברית, 1989: 27)

אכן, דין לעיון קל בספרות ובעיתונות כדי לראות כי אין אחידות ועקיבות מוחלטת בשימוש בסימני־הפיסוק, הללו מרבים להטיל פסיקים וסימני קריאה ושלוש נקודות, והללו ממעטים, אלה משתמשים בקוים מפרידים ובמרכאות בהבאת דיבורים ישירים, ואלה משמיטים אותם. (אברהם אבן־שושן, 1972: 808)

מטרות המחקר

מטרת המחקר הזה היא להדגיש את ערכם וחשיבותם של סימני־הפיסוק ותפקידם להגיע למשמעות האמיתית של המשפט או הטקסט והשפעתם גם על תהליך הפרשנות, וכן להבהיר את תפקידם של סימני־הפיסוק בחשיפת הדו־משמעות של משפטים וקונוטציות נסתרות.

חשיבות המחקר

חשיבותו של מחקר זה ניכרת בחשיפת שגיאות רבות שחוקרים וכותבים עושים במחקרים בלשוניים בכלל ובמחקרים סמנטיים בפרט, שנכתבו וייכתבו הרחק מסימני־הפיסוק. חשיבותו של מחקר זה מודגשת גם בשל היעדר מחקרים ועיונים העוסקים בתפקידם של סימני־הפיסוק בהשפעה על משמעות המשפט והטקסט בשפה העברית.

שיטת המחקר

מחקר זה מאמץ את הגישה התיאורית ואת הגישה האנליטית, בצד התיאורטי תאומץ הגישה התיאורית מבחינת הדיון במושג "סימני־הפיסוק", והגישה האנליטית מבחינת ניתוח קבוצת דוגמות נבחרות מהשפה העברית להראות את ההשפעה של סימנים אלה על קביעת המשמעות של המשפטים הכלולים בדוגמות אלה ומידת השתקפותם על הפרשנות הנכונה והלוגית של המשפטים הכלולים בדוגמות אלה.

מובנם ומקורם של סימני־הפיסוק

סימני־הפיסוק הם בגדר ציונים הוסכמו בכתיבה להפסקות הגיוניות, הפסקות אלה יהיו קצרות או אולי ארוכות, והן יבואו בין משפט לבין משפט אחר או יבואו בין החלקים השונים בתוך המשפט – להדגשות שונות של קבוצות מלים, או הדגשות שונות של המלים הבודדות, הכל לפי כוונת הכותב. על־ידי הקפדה בקביעת סימני־הפיסוק במקומם, אנו

עוזרים לקורא לעמוד על הכוונת הנכונה והאמתית של הדברים, כפי שיצאו מלפנינו בשעת כתיבתם.

סימנייהפיוסוק הנהוגים בימינו בספרות, בעיתונות ובכתיבה הפרטית בעברית, שאולים עימנו מן הספרות האירופית המודרנית. אמנם יש לנו מערכת מפורטת ומסועפת על סימנייהפיוסוק מקוריים, שנתחברו, כנראה, באותם הדורות שבהם נקבע הניקוד (במאה הששית או לאחר מזה), הלא הם "סימנייהטעמים" שבמקרא – אתנח, מרכא, טפחא, מונח, פשטא, מהפך, סוףפסוק וכו'; אולם אלה נתקדשו בעמנו ונתייחדו לכתבייהקודש בלבד – כסימנים לנגינה (מלעיל או מלרע), לזמרה בנעימה בציבור ואף לפיוסוק – לחבור מלים ולהפרדתן, לפי העניין; ואלו בספרות החילונית אנו נוהגים להשתמש כאמור, במערכת סימנייהפיוסוק המודרניים, שהם גם פשוטים וקלים ושוים יותר לכל כותב ולכל קורא, לפי המקובל אצל רוב אומותהעולם בימינו. (אברהם אבן-שושן, 1972: 808)

היוונים ידעו את השימוש בפיוסוק כאשר אריסטופנס מביזנטיון התייחס להצבת נקודה באמצע הקו כדי לקבוע את החלק הקטן ביותר של המשפט, והצבת נקודה מתחת לקו כדי לציין את סוף החלק הגדול ביותר של המשפט. הנקודה מעל הקו מציינת את סוף המשפט. כך הלך הירונימוס בתרגומו הלטיני לתנ"ך, המכונה "הוולגה", כדי להקל על קריאת הטקסט המתורגם. משפחת מונוציוס הציגה את שיטת הפיוסוק המודרנית, ובין החלוצים הבולטים שלה היה אלדוס, שכונה הקטן - מחלוצי הטיפוגרפיה המודרנית - שכתב ספר בשם "דרך לכתוב" בשנת 1566 לספירה, בו הסביר סימנים אלה ופרסם את שמם היווני והלטיני העתיק.

מערכת סימנייהפיוסוק עברה מהשפות המערביות לרוב השפות האחרות, כך שהכתיבה הרוסית הכירה את המערכת הזו, תוך ציטוט של גרמנית, שהשתמשה בה הרבה. שפות המזרח הרחוק ידעו סימנים לקביעת סוף משפט או להדגשת פסקה, שהורכבה מעיגולים והאות L, עד שהסיקו את השיטה המערבית מתחילת המאה העשרים, דווקא משנת 1912 לספירה.

באשר לכתב העברי הקדום, הוא היה מורכב מאותיות מונוליתיות ללא פסיקים בין המילים, אשר היו מכשול בהשגת מה שהתגלה מכתובותיו בעידן המודרני. ואז, בשלב מתקדם כלשהו, הם החלו להפריד את המילים זו מזו במרחק קטן, או שנהגו לשים נקודה או קו קטן בין המילה לשכונתה, וזו מערכת הכתיבה שאחריה חורבות מדבר יהודה. הקלדניות העבריות ניגשו לכתובת התורה בעידן המודרני על פי שיטה זו, בכך שהותירו רווח בין המילה לשכונתה, ולאחר מכן השאירו רווח גדול יותר בסוף כל נושא. המרחק הזה יצר את מה שנקרא במערכת הכתיבה "עצירה אובייקטיבית": הסיעוף, כלומר תחילתה של שורה חדשה לנושא החדש.

חוקרי מסורה (אנשימסורה), שהתחייבו להציב הערות שוליים על הטקסט הדתי של הברית הישנה לצורך שליטה בקריאה מהמאה השישית לספירה ואילך, הצליחו לפתח מערכת קול לחיתוך הטקסט הדתי הכתוב, על ידי שימת דגש. סימנים בברית הישנה, המכונים "טעמייהמקרא" או "סימנייהטעמים" הנקראים גם "מלכים ומשרתים", והם משמשים בהתאמת הקריאה הדתית של הטקסט של הברית הישנה בקרב היהודים בהזדמנויות שונות. הכתב העברי ידע סימנים כמו הנקודה והנקודתיים, ובזמן מאוחר יותר ידע גם את הפסיק. (سيد سليمان عليان، 2002: 188, 189)

מערכת זו התפתחה בימי הביניים בהשפעת הכתיבה הערבית, ולכן הכירו היהודים את מערכת ההפסקה הקטנה, את מערכת ההפסקה הגדולה וכו'. אחד האנשים המפורסמים

ביותר שהשתמשו בשיטת כתיבה זו היה (רש"י), שהיה אחד מהיהודים הבולטים בפרשנות הדתית בימי הביניים, שנהג לשים את הנקודה אחרי המילה שיש לפרש. שתי נקודות בסוף הפרשנות. באמצע המאה השמונה עשרה לספירה נכנסה שיטת הפיסוק האירופית לכתיבה העברית, במיוחד עם תחילת עידן התחייה הלאומית וההשכלה היהודית שליוותה את ההשכלה האירופית. חלוצי ההשכלה היהודית היו מעוניינים להסביר את הסימנים הללו ואת אופן השימוש בהם, ביניהם משה מנדלסון, שהסביר את השימוש בסימני הפיסוק בשנת 1750 לספירה, ואחריו י. ל. בן זאב בשנת 1793 לספירה בספרו: "תלמוד לשון עברי". דוד ילין, מחלוצי התחייה העברית והיו"ר הראשון של ועד הלשון העברית בשנים 1912-1941 לספירה, תרם לפיתוח מונחי הפיסוק. רוב הסופרים העבריים שמו לב לסימני הפיסוק, ביניהם: אחד העם, מנדלי מוכר ספרים, חיים נחמן ביאליק ואחרים. למרות זאת, אנו מוצאים סופרים שהשתמשו רבות בחלק מהסימנים הללו, כגון: אברהם מאבו - חלוץ הרומן העברי המודרני - שנהג להשתמש הרבה בפסיקים, וביניהם היו כאלה שמשפט אחד שלהם הגיע לכמעט חצי עמוד בלי סימן פיסוק אחד, כמו סמולנסקי. (סלימאן עליאן, 2002: 189)

צורותיהם ותפקידיהם התחביריים והרטוריים של סימני הפיסוק

בנוסף לתפקידים התחביריים, לסימני הפיסוק יש גם תפקידים רטוריים. כשעשויים להשתמש בסימני הפיסוק השונים כדי להביע את הרגשות והעמדות בטקסטים של שכנוע ובטקסטים אחרים טעוני רגש. וכאן, יש לציין כי השתמשות מרובה בסימני הפיסוק בתוך הטקסט היא נחשבת לאמצעי רטורי שמביע רגשות ויש לו השפעה על רגשותיהם של הקוראים (שרה ליפקין, 2006: 92):

ניתן להלן רק מבחר של כללים עיקריים, שהם חובה על כל כותב עברית, כפי שקבע בשעתו ועדה הלשון העברית (היום: האקדמיה ללשון העברית).

1-נקודה (.): היא סימן להפסק שלם ומוחלט. מקומה בסוף המשפט. והיא מציינת כי המשפט נסתיים ומכאן ואילך תחילתו של משפט חדש. דוגמאות: **האוניה עגנה בנמל. / הים היה שקט. / השמיים היו בהירים.** (אברהם אבן-שושן, 1972: 808), הנקודה באה במקרים הבאים:

1-בסופו של משפט חיווי, חיובי או שלילי, שניהם, שמחליט על עובדה או מכיר במציאות, כגון: בא האביב.

2-בסוף הדיבור שלא ישיר (דיבור עקיף) בכל הסוגים, שאלה עקיפה, בקשה עקיפה, קריאה עקיפה או חיווי עקיף, כגון: הרוח הסיע את צריפי והעמידני בלא מחסה. ... ראה הרוח שבנתי בית. בא וישאלני מה זה. אמרתי לו ביתי הוא. צחק ואמר, חייך שלא ראיתי עוד דבר של צחוק כבית זה שאמרת. צחקתי אף אני ואמרתי לו, את שעדיין לא ראית תראי.

3-בסופו של משפט קריאה קלה או משפט בקשה קל או משפט ציווי קל, כגון: הבא לי בבקשה את ספרי מחר.

4-אחרי הביטויים הכוללים רעיון במהלך הסיפור כמעין קישוט סגנוני, שעשוי להוסיף יופי לרעיון, כגון: לפנות ערב. חזרנו ממסענו לכפר.

5-אחרי המספרים או האותיות של האלפבית המציינים את המספור של פרק, תאריך או שעה, והיא גם ממוקמת בין המספר לחלק שלו, כגון:

1. 2. 3. 4.

א. ב. ג. ד.

1956. 12. 15

השעה 3.10

אחד הכללים הכלליים בשימושי הנקודה הוא שהיא לא באה אחרי הכותרת על כריכת הספר, המאמר או הסיפור, לא משנה כמה אורך הכותרת הזו, גם אם היא בצורת משפט שלם או מקוצר. היא אינה מופיעה בשלטי פרסום או הדרכה, היא אינה באה לאחר כתובתו של האדם על מעטפות כתובות, ואינה מונחת לאחר החתימה האישית על מסמך רשמי. הטכניקות הקודמות הן בין שגיאיות הכתיבה המוכרות בעולם - בין אם בעברית ובין אם בשפה אחרת - שהן האינטלקטואלים והן הציבור טועים. (سيد سليمان عليان، 2002: 191, 192)

2-סימן-שאלה (?) : בא בסוף משפט להבעת שאלה או תמיהה. דוגמאות: **מאיך תבוא?** / **היתכן הדבר?** (אברהם אבן-שושן, 1972: 808)

3-סימן-קריאה (!) : בא בסוף משפט להבעת קריאה, פקודה, התפעלות והתרגשות רבה וכדומה, דוגמאות: **אל תזוז ממקומך!** / **מה נאה אילך זה!** / **אל כן יבוא סימן-קריאה לפעמים לאחר פנייה מודגשת למישהו, דוגמה: מורי ורבותי! / אל נא, אחי!**

פעמים יבואו סימן-שאלה וסימן-קריאה רצופים להבעת תמיהה יתרה, השתוממות או התמרמרות וכדומה, דוגמאות: **השומר אחי אנכי?! / הנשמע כדבר הזה?!** (אברהם אבן-שושן, 1972: 808)

כאן, יש לציין שסימן-קריאה רבים (!!!) מביעים הדגשה, התפעלות או השתוממות. (שרה ליפקין, 2006: 92)

4-**שלוש נקודות (...)** : באות בסוף משפט, או בסוף חלק במשפט, או אחרי מילה או הברה, להורות שהרעיון לא הובע עד תומו ועל הקורא להשלימו במחשבתו. כן הן באות גם בהוראה שהמשפט נפסק לפתע, או שהמדבר מגמגם מתוך מבוכה והריהו מדבר למקוטעין, או שיש בביטוי רמז או אירוניה קלה וכדומה. דוגמה: **אל תסתכל בקנקן...** לפעמים תבאנה שלוש נקודות באמצע המשפט להורות על השמטת מלים מתוך הדברים המובאים, דוגמה: **עוד לא אבדה תקותנו... להיות עם חופשי בארצנו.**

5-**נקודתיים (:)** : באות במקרים הבאים:

1-**לפני פרט של דברים שונים, כגון:**

ארבעה אבות נזיקין: השור, הבור, המבעה, וההבער.

ואלה שמות בני ישראל: ראובן, שמעון, לוי, יהודה וגוי.

2-**לפני דיבור ישר הנמסר כלשונו, כגון:**

הילל היה אומר: אם אין אני לי מי לי.

עניתי: כדבריך אעשה.

אומרים: אהבה יש בעולם.

3-**בין שני משפטים, שבהם השני מבאר את הראשון, כגון:**

מחשבה אחת מילאה את לבו: אימתי יבוא קץ הגאולה.

קול ברמה נשמע, נהי בכי תמרורים: רחל מבכה על בניה. (אברהם אבן-שושן, 1972: 808)

6-**פסיק (,)** : פסיק משמש להפרדה בין מילים ומבנים לשוניים המחוברים או עוקבים בתוך משפט בודד. הפסיק במשפט מבצע את הפונקציה של כלי הקישור והחיבור עבור

החלקים העקביים או הרצופים של המשפט, ולכן הוא מציין הפסקה קצרה, כגון: היו לו צאן, בקר, חמורים, עבדים, שפחות, אתונות וגמלים.

הפסיק בא במקרים הבאים:

1- הפסיק משמש להפרדת משפטים פשוטים במסגרת של משפטים מאוחדים או מחוברים, כגון: היו לו צאן, בקר, חמורים, עבדים, שפחות, אתונות וגמלים.

2- יבוא הפסיק לפני מילת-ניגוד (אבל, אלא, כִּי־אם, אולם, ברם וכו') גם יבוא לפני ו' המציינת ניגוד בתוך משפט מחובר, כגון: לא שתיתי קפה, אלא שתיתי מיץ.

3- במשפטים המורכבים כשהוא יבוא בין המשפט העיקרי ובין המשפט הטפל, כגון: ראיתי את הסופר, שזכה בפרס אתמול.

4- יבוא הפסיק אחרי מילות החיוב והשלילה שתבאנה בראשו של המשפט להשיב על שאלה, למשל "כן", "הן", "ניהא", "לא", "לאו" כגון:

החזרת אל הבית? – כן, חזרתי.

5- הפסיק יבוא לאחר פנייה אל מישהו או אל משהו בראש המשפט, כגון: אלהים, תסלח לנו. ואם הייתה הפנייה באמצע המשפט יבוא הפסיק לפני ולאחריה, כגון: שמע, בני, את עצות הורידך.

6- יבוא הפסיק לאחר מילת-קריאה שתבוא בראשו של המשפט, כגון: הילדים, אל תשחקו בחוץ!

7- יבוא הפסיק במשפט הכולל כשיהיה ממוקם בין החלקים החוזרים, אם אינם קשורים זה לזה ב"החיבור, כגון: קניתי מכנסיים, חולצה, משקפיים ומעיל.

8- יבוא הפסיק במשפט שיש בו הסגר כשהוא בא לפני ההסגר ולאחריו, כגון: רוב התלמידים, לצערי, לא הצליחו בבחינה.

אבל אם ההסגר הוא ביטוי שנכתב בראשי-תבות – במקרה זה אין צורך לשים פסיקים, כגון: ביאליק ז"ל היה סופר עברי מפורסם.

7- נקודה-פסיק (;) : הסימנים אלה מציינים הפסקה גדולה יותר מזאת שבפסיק, אלא שהיא פחותה קצת מזאת שבנקודה. נקודה ופסיק יבואו בין המשפטים שהקשר ביניהם הוא רפה, אבל, עם זאת יש בין המשפטים הללו צד שווה או הקבלה מסוימת וכדומה, גם יבואו עם מילה או מלים שמציינים סיבה שמפרשת משהוא, כגון: השנה שעברה הייתה קשה; המשברים תכפו ובאו. (אברהם אבן-שושן, 1972: 808; سيد سليمان عليان, 2002, 200)

8- קו מפריד (—) : בא במקרים הבאים:

1- להורות על השמטת מילה או מלים מובנות במשפט, כגון: ההרים רקדו כאילים, גבעות – כבני צאן. אם בא עני אצלך בשחרית, תן לו; בערבית – תן לו.

2- במקום אוגד במשפט שנושאו שם, כגון: אבי – גלות מרה, אמי – דלות שחורה.

3- להורות על ניגוד בולט בין שני רעיונות, דבר והיפוכו, כגון: אני מראה להם פנים שוחקות – ולבי סוער. תאמר אהיה רב – לא למדתי תורה.

4- לפני הסגר ולאחריו (במקום פסיקים), כגון: שלוש המעצמות – אמריקה, אנגליה וצרפת – חתמו על ברית ביניהן.

5- בין איברים במשפט מחובר, שהשני שבהם מסביר את הראשון, כגון: וירא את עמלנו – אלו הבנים.

6- בראש כל שורה הפותחת בדיבור ישר בשיחה, כגון:

- שלום עליכם, יהודי!
- עליכם השלום.
- 7- בין שני שמות מקומות או בין מספרים לציין קשר או רווח שביניהם, כגון:
הספרייה פתוחה בשעות 3 – 7 בערב.
קו לוד – אילת. (אברהם אבן-שושן, 1972: 808)
- 8- פירוט לאחר הכללה, לדוגמה: התקלות – מחלת השחקן, הפריצה לתיאטרון – לא עיכבו.
- 9- מילה חסרה המובנת מהקשר במשפט חסר, לדוגמה: אנחנו שקועים בעבודה והוא – בלימודים.
- 10- הבלטת חלק הייחוד במשפט לצורך הדגשה, לדוגמה: "מחשבה טובה – הקב"ה מצרפה למעשה". (שרה ליפקין, 2006: 92)
- 9- סוגריים (): באים במקרים הבאים:
- 1- מקיפים מאמר מוסגר שהקשר בינו ובין המשפט העיקרי הוא רופף ביותר, או שאינו שייך לגוף המשפט והוא בא רק כהערה, כמראה-מקום וכדומה, כגון:
והגוי שומר את הצרות היהודים (ליתר החצרות אין שומר) ברחוב היהודים.
בספרי מדע, המביאים טקסטים עתיקים, נהוג להקיף בסוגריים עגולים () מלים הטעונות השמטה, ובמרוכבים [] מלים המוצעות כהשלמה. (אברהם אבן-שושן, 1972: 808)
- 2- הערת אגב, הסגרי, לדוגמה: התקלות שקרו (למרות שיתוף הפעולה) לא עיכבו.
- 3- הסבר, פירוש, הוספת מידע, לדוגמה: התנגדות (יכולת הגוף להתנגד למחלות)...
- 4- פירוט, הדגמה, הבהרה, לדוגמה: התקלות (מחלת השחקן, הפריצה לתיאטרון) לא עיכבו. (שרה ליפקין, 2006: 92)
- 10- מירכאות (" "): בין המירכאות יבואו את הדברים הבאים:
- 1- ציטטה (מובאה) או דיבור ישר של מישהו, כגון:
"אי אפשרי בכך!" – השיב האיש קצרות.
- 2- שם של ספר, שם של מוסד וכדומה, כגון:
"המתמיד" לחיים נחמן ביאליק.
- "מגן דוד אדום" הגיש עזרה לפצוע.
- 3- מילה או ביטוי הנאמר בלשון סגיינהור וכדומה, כגון:
"תכשיט" זה מוכשר לכל מעשה נערות. (אברהם אבן-שושן, 1972: 808)
- 4- שיבוץ של סלנג, לשון דיבור, לדוגמה: (זהו "אחלה" רעיון!)
- 5- שם פרטי, מושג או כינוי, לדוגמה: העיתון "קול הדרום" המקום המכונה "גבעת האהבה"... (שרה ליפקין, 2006: 92)
- 11- מקף (-): בא בין מלים להורות על קשר אמיץ ביניהן כמעט עד כדי התמזגותן למילה מורכבת אחת, כגון: בעל-בית; בית-הספר; אף-על-פי-כן.
לפעמים יבוא המקף בין שם שנכפל לציון התמדה וקביעות, כגון: מעשים של יום-יום; הגשם ירד טפין-טפין.
- 12- גרש וגרשיים: גרש (') בא מעל לאות לסימן קיצור של מילה, כגון: ר' = (רבי).
והגרשיים (") באים לציון ראשי-תבותוהם באים תמיד לפני האות האחרונה, כגון: ז"ל = (זכרונו לברכה).

13-סימן השוויון (=): בא לפעמים לציון זהות של מילה או ביטוי למילה או לביטוי אחרים, כגון: אאע"ה (= אברהם אבינו עליו השלום). (אברהם אבן-שושן, 1972: 808)

כללי הפיסוק לפי סוג המשפט

1 – המשפט הפשוט: בלשון הכתובה מקובל לסמן את סוף המשפט שכן אחרת קשה לדעת היכן משפט מתחיל, והיכן הוא מסתיים. בדרך כלל, בסוף משפט חיווי מסמנים נקודה (.) . אם המשפט שואל שאלה, מסמנים אותו בסימן שאלה (?). אם הוא מביע מסר תוקפני, רגשני – מסמנים אותו בסימן קריאה (!), דוגמות: (מחר יגיע החורף.) / (האם מחר יגיע החורף?) / (מחר סוף סוף יגיע החורף!)

2 – המשפט המאוחד: באופן עקרוני יש להפריד משפטים זה מזה בפיסוק, לכן בין האיברים במשפט המאוחד יש לסמן פסיק. אם איברי המשפט קצרים, אין צורך לפסק ביניהם.

דוגמה: (נעשה גשום, אבל בכל זאת נצא לריצה קלה).

3 – המשפט המורכב: כל משפט מופרד בפסיק, ולכן במשפט המורכב נהוג להפריד באמצעות פסיקים בין המשפט היסודי לפסוקיות ובין פסוקית לפסוקית. דוגמה: (אילו לסבתא היו גלגלים, גם היא הייתה נוסעת).

לפני פסוקית אין צורך לשים פסיק.

דוגמה: (ייתכן שייפתחו אפשרויות חדשות).

(הבעיה היא שהשערים כבר נסגרו). (שרה ליפקין, 2003: 182)

סימני הפיסוק בשירה

האמצעים העומדים לרשותו של הדובר בתהליך התקשורת אכן מרובים יותר מאלו העומדים לרשותו של הכותב, אולם במקרים מסוימים קל יותר להעביר מבע באמצעות הכתב מאשר באמצעות הדיבור. לדוגמה: כשאדם קורא שיר מן הכתב, הריהו קולט לא רק את המלים; מבנה השורות ואורכן, החלוקה לבתים, סימני הפיסוק וכיוצא באלה שותפים גם הם להעברת התוכן הפיוטי. (רפאל ניר, מבוא לבלשנות, 1989: 97)

למהדירים המודרניים שיטות שונות בפיסוק השירים. יש שאינם מוסיפים סימני פיסוק כלל, או מסתפקים בסימנים מועטים רק במקומות שהקורא עלול לטעות בהם. יש המרבים בסימני פיסוק ומבקשים להקל על הקורא ככל יכולתם בהשתמש בסימנים המוכרים לו. אבל כל הסימנים האלה מאוחרים. אפשר לנצלם ככלי עזר בעת הקריאה, אך אין להזכירם או לדון בהם, כחלק מן השיר המקורי, בעת הניתוח. כך, דרך משל, טעות היא לנתח שיר מספרד ולומר: "הבית מסתיים בסימן שאלה, ולכן..." או בסוף הדיבור בא סימן קריאה המלמד על..." כנהוג בספרות עברית מודרנית שבה יצאו סימני הפיסוק מתחת יד המשורר עצמו ונדפסו בפיקוחו. במקום "סימן השאלה" או "סימן הקריאה" נחפש בתוך הבתים מה הביא את המהדירים להוסיף סימנים אלו, והעת הניתוח נציין ש"הבית פותח במילת שאלה, ולכן..." או "הדיבור הישיר המובא בבית מעוצב כדיבור המביע רגש עז". שבר תחבירי המצויין בקווים מפרידים ינותח מתוך תחבירן של מילות השיר; הקווים המפרידים משמשים אונם כלי עזר, אך אינם הופכים לפרט שיש לנתחו. נקודה זו חשובה דווקא משום שהקורא המודרני אמון על ניתוח פריטים אלו, והם נראים לו במבט שטחי חלק מהותי מן השיר.

דבר חשוב נוסף שיש לזכור שעה שמתייחסים אל סימני הפיסוק הוא, שכל סימן פיסוק שמוסיף מהדיר לשיר מהווה למעשה מעין ביאור, שכן הפיסוק מכוון את הקורא

לקריאה מסוימת ומתוך כך פוסל דרכי קריאה אחרות. משום כך צריך לנהוג משני זהירות בפיסוק: ביאורו של המהדיר יכול להיות טוב וקולע, אך ייתכן שניתן להציע לשיר ביאור אחר, טוב ממנו. אחרי רכישת ניסיון מסוים בקריאת שירים מספרד, יש לנסות אפוא להתעלם מסימני הפיסוק, בעיקר במקום שבו קיים חשד שהביאור העולה מתוכם איננו מדויק, לקרוא את השיר "בלעדיהם" ולנסות להבינו מתוך מילותיו בלא אמצעי עזר מכוונים. (שולמית אליצור, 2004: 214)

ההשתקפויות הסמנטיות של סימני הפיסוק במשפט.

לסימני הפיסוק בשפה העברית - כמו בשפות אחרות - חשיבות רבה בקביעת המשמעות המדויקת של חלקי המשפט השונים, ובקביעת המשמעות הכללית של הטקסט הכתוב בכלל. תפקידו הסמנטי מיוצג בהתייחסות למקומות העצירה והקישור בקריאת הטקסט הכתוב, וכן בהצבעה על המשמעות הכללית של משפט בודד. משפט החיווי הפשוט משני הסוגים, חיובי ושלילי, נקבע ע"י הנקודה שבקצהו. נקודה זו מציינת בעצם את אופן הגיית המשפט הזה, ואת הטון הנלווה של הדיקציה, שהוא הטון היורד. הטון של אותו משפט זה שונה אם הוא מסתיים בסימן שאלה או בסימן קריאה, כך שזהו טון עולה. אז סימני הפיסוק הסופיים בדרך זו הם תחליפים בטקסט הכתוב לצליל הדיקציה: (ההטעמה, הניגון) בטקסט הנקרא.

התפקיד הסמנטי אינו מוגבל למשמעות הכללית של משפט או פסקה בודדת, אלא סימני הפיסוק עוסקים בציון הפונקציות הדקדוקיות של חלקי המשפט הראשי או המשני, וכן הצגת חלקי המשפט שהם נוספים. למבנה הבסיסי של המשפט, המגיעים בצורה של סימפטומים המסייעים לתפקודים הדקדוקיים הקודמים לו. שימוש טוב ומדויק בסימני הפיסוק הוא אחד המאפיינים של כתיבה אידיאלית או כתיבה למופת, שכן הטקסט הכתוב אינו מוביל לבלבול בהבנה או לאובדן משמעות שולית או בסיסית בטקסט עצמו. (سليمان عليان، ٢٠٠٢: ١٨٩، ١٩٠)

נושא הפיסוק קשור הדוק לכתיב, ששניהם הם מרכיב חיוני של ביטוי כתוב ברור וגלוי, והמשמעות מופרעת אם נעשה שימוש לרעה באחד מסימני הפיסוק, אם הוא ממוקם במקום לא נכון, או מחליף אחר. ובגלל החשיבות של סימני הפיסוק, בלשנים להוטים להשתמש בהם, עם הבדל מסוים או התכנסות בין צורותיהם והשימושים שלהם בשפות שונות. (أحمد محمد أبو بكر، ١٤١١هـ: ٤٨، ٤٩)

סימני הפיסוק חשובים להבנת המשפט. הם מרמזים על מבנה המשפט, והם מעין תווים של המוזיקה של המשפט, המציינים את ההפסקות, את ההנגנות ואת ההדגשות. כתיבה ללא סימני פיסוק מקשה על ההבנה, והופכת את הכתוב ללא ברור ולחדגוני. (שרה ליפקין, 2003: 182)

התפקיד הסמנטי של סימני הפיסוק אינו מוגבל במשמעות הכללית של משפט אחד או של פסוק אחד, אבל הם מתעניינים בהצהרת הפונקציות הדקדוקיות של חלקי המשפט הבסיסיים או המשניים, בנוסף לכך, הם מבהירים לקורא את החלקים הטפלים של המשפט, לכן, שימוש נכון ומדויק בסימני הפיסוק נחשב לאחד סימניה האידיליים והטיפוסיים של הכתיבה, כך שיהיה הטקסט חד-משמעי ואינו מוביל לאי הבנה או לאבד משמעות שולית או חיונית בטקסט הכתוב. (سليمان عليان، ٢٠٠٢: ١٩٠)

הניסיון מלמד, כי נקודת התורפה נעוצה בשימוש בפסיק, משום שהוא משמש לצרכים שונים, כגון להפרדה בין חלקים חוזרים במשפט כולל, להפרדה בין פסוקים "פנימיים" שבמשפטים מורכבים ומחוברים וכן להפרדת תמורה (בת יותר מתיבה אחת), פנייה,

קריאה והסגר מייתר חלקי המשפט. בעיות אחרות, שמן הראוי לתת עליהן את הדעת, הן השימוש בגרשיים ובגרש (לראשי תיבות ולקיצורים), ההבחנה שבין מפריד (dash) לבין מקף (hyphen), ציון שאלה ריטורית באמצעות סימן שאלה וסימן קריאה וכיו"ב. (רפאל ניר, 1974: 109, 110)

לפי דעתו של אחמד ג'סם מוחמד בעבודת המחקר שלו "תופעת הדור־משמעות הסמנטית בשפה העברית" (אחמד ג'סם מוחמד, 2014: 81), מן הבעיות התחביריות השכיחות הנגרמות על־ידי היעדרם של סימני־הפיסוק, ובמיוחד, העדרו של "הפסיק", היא בעיית השימוש הכפול ב"הסגר".

לפעמים מכניס המדבר לתוך דבריו תוספת צדדית, שניתן גם להשמיטה, והמשפט יהיה מובן גם בלעדיה. תוספת צדדית כזאת נקראת "הסגר". ההסגר יכול לבוא בראש המשפט, בתוכו או בסופו. ונבדל משאר חלקי־המשפט בפסיקים, ואם הוא ארוך – בסוגריים או בקווים מפרידים, כגון: "לצערי, לא יכולתי לעמוד בניסיון", "הרבי – לא אדע מי גילה לו את הסוד – העמידני לדין". (שאול ברקלי, 1974: 33) אם כן, יש להגדיר את ה"הסגר" (Parenthesis) שהוא: אימרה שאינה שייכת לגוף המשפט, אלא מופיעה בו כהערה נוספת מחוץ לעצם הרעיון, בעיקר כדי לציין את יחס המדבר אל הרעיון הנידון. (ש' נהיר, 1963: 30) או הוא מילה או קבוצת מלים, המוכנסות בתוך משפט מסוים, כדי להעיר הערה כלשהי בקשר עם האמור במשפט. ההסגר יכול להיות בן מילה אחת או שתיים, כגון: "אחי לו יבוא, כנראה; למסיבה.", "אליהו הנביא; זכור לטוב; נגלה אלי בחלומי." או אפילו משפט שלם, כגון: "הצִלֹתִי בבחינות, לא לחינם התכוננתי להן כראוי, גרמה לי סיפוק רב." (מרדכי יואלי: 83)

כיוון שההסגר אינו חלק אינטֶגְרָלִי של המשפט, דהיינו אינו קשור לתוכן עצמו, אלא למוען, לדעתו ולהתייחסותו לדברים, הרי ההסגר הוא אמצעי בידי המוען להעביר לנמען מסר גלוי וגם סמוי להסגר, אם כן, שְמוֹר תפקיד פרגמטי, ופעמים רבות הוא עוזר להבין את התייחסותו של המוען לתוכן הדברים ואת מידת החשיבות שהוא מייחס להם. המוען משתמש בהסגר לעתים קרובות לפני הבעת טענתו כהכנה לקראת קבלת הטענה. (עמנואל אלון, 2006: 47) אבל מלים המשמשות כהסגר יכולות להיות גם חלק משפט. (ש' נהיר, 1963: 31)

על־פי־רוב אפשר להבחין בין ההסגר לבין חלק רגיל לפי התקשרותו או אי־התקשרותו לאמור במשפט, אך לעתים ניתן גם ההסגר להתמזג במשפט, ואז רק "הפסיק" יש בו כדי להבהיר, אם המילה הנדונה משמשת כ"הסגר" או כ"חלק מן המשפט", ויש צירופי מלים שלעתים הם משמשים כהסגר, ולעתים כחלק מן המשפט, להלן דוגמאות:

(הסגר) (נש. מורחב)

"התנהגותך אתמול, למשל, לא הניחה את דעתי; מעשיך היו למשל לאחרים."
(הסגר)

"בעוד אשר הרב נשתקע בהרהורים, פיזם לו הערל, להבדיל, פזמון עליז;
נתקשיתי להבדיל בין המקור ובין העתקו."
(נש. מורחב)

(הסגר) (תיאור אופן)

"בקיצור, סיפרתי לו את הכל; סיפרתי לו את הכל בקיצור."

מתוך הדוגמאות המובאות לעיל, רואים אנו, שפעם משמשת המילה "למשל" כהסגר, כהערה צדדית, ופעם שנייה מהווה אותה מילה חלק מן המשפט. הוא הדין במילה "להבדיל" ובמילה "בקיזור". (מרדכי יואלי: 84) דוגמה נוספת במשפט:

"לדעתו לא היתה הסכמה."

אפשר להבין את המשפט הזה בשני אופנים:
(הסגר)

1- **"לדעתו, לא היתה הסכמה."** = (הוא טוען שלא הייתה הסכמה).
(מושא עקיף)

2- **"לדעתו לא היתה הסכמה."** = (לא הסכימו על הדעה שלו). (עאסם ח'ורי, מרואן פאעור, נביל טנוס, 1992: 101)

דוגמאות אלו אינן מופיעה בכתב, לפי חוקי הפיסוק המקובלים, שכן ההסגר אמור לבוא בין הפסיקים. אך, ללי ספק, לפנינו דוגמאות תחבירית. מאחר שהפיסוק פותר כאן את הדוגמאות במישור הכתיבה, נשארה לפנינו בעיה בדיבור רק.

המסקנות

1- אפשר לכלול גם את סימני הפיסוק של מבע כתוב בין הקודים הפרוזודיים, אף-על-כפי שמדובר בסימנים גראפיים, משום שסימנים אלו משקפים, לפחות חלקית, תופעות קוליות (הפסקות בדיבור, שינויים בהנגנה).

2- יש לסימני הפיסוק חשיבות גדולה בהבנת המשמעות הנכונה של המשפט. כשהם מרמזים על מבנה המשפט, והם מציינים תווים מוזיקאליים של המשפט.

3- קשה לקרוא להבין כתיבה חסרת סימני פיסוק, כשבמקרה של היעדרם של סימנים אלה יהיה המשפט או הטקסט לא ברור וחדגוני.

4- סימני הפיסוק הנהוגים בימינו בספרות, בעיתונות ובכתיבה הפרטית בעברית, שאולים עימנו מן הספרות האירופית המודרנית.

5- מן הבעיות התחביריות השכיחות הנגרמות על-ידי היעדרם של סימני הפיסוק, ובמיוחד, העדרו של "הפסיק", היא בעיית השימוש הכפול ב"הסגר".

הביבליוגרפיה

המקורות העבריים:

- 1- אברהם אבן-שושן, המילון העברי המרוכז, הוצאת קרית-ספר, ירושלים, 1972.
- 2- אחמד ג'סם מוחמד, תופעת הדוגמאות הסמנטיות בשפה העברית, עבודת מחקר של תואר שני בשפה העברית, אוניברסיטת בגדאד, פקולטת השפות, מחלקת השפה העברית, 2014.
- 3- מרדכי יואלי, תחביר עברי, מהדורה 7, הוצאת "יסודות", תל-אביב.
- 4- עאסם ח'ורי, מרואן פאעור, נביל טנוס, הדרך אל הלשון, דפוס אלכרמה, חיפה, 1992.
- 5- עמנואל אלון, ליאורה גרילק, גילה שילה, הטקסט הכתוב בעברית בתימינו – מאפיינים מבניים תחביריים ולקסיקליים, הוצאת הספרים של מכון מופ"ת, תל-אביב, 2006.
- 6- רפאל ניר, הוראת העברית כלשון אם, הוצאת ספרים "עמיחי", תל-אביב, 1974.
- 7- רפאל ניר, מבוא לבלשנות, יחידות: 1-2-3, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 1989.
- 8- רפאל ניר, סמאנטיקה עברית – משמעות ותקשורת, יחידות 1-3, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 1989.
- 9- ש' נהיר, עיקרי תורת המשפט, מהדורה 9, הוצאת בית הספר הריאלי העברי בחיפה, חיפה, 1963.

- ١٠- שאול ברקלי, דקדוק עברי מודרג, דרגה א', הוצאת ראובן מס, ירושלים, 1974.
- ١١- שולמית אליצור, שירת החול העברית בספרד המוסלמית, כרך 3, האוניברסיטה הפתוחה, 2004.
- ١٢- שרה ליפקין, שלב א. הבנה הבעה ולשון, כרך 1, מטח המרכז לטכנולוגיה חינוכית, תל-אביב, 2006.
- ١٣- שרה ליפקין, שלב א. לשון לבגרות. צורות – תחביר, מטח המרכז לטכנולוגיה חינוכית, תל-אביב, 2003.
- ١٤- שרה ליפקין, תחביר – עיין ערך לשון, מטח המרכז לטכנולוגיה חינוכית, תל-אביב, 1997.
- 1-Avraham Ibn-Shoshan, The Concentrated Hebrew Dictionary, Kiryat Safar Publishing House, Jerusalem, 1972.
- 2-Ahmed Jassim Mohammad, The Phenomenon of Semantic Ambiguity in the Hebrew Language, Master's Degree Research in Hebrew Language, University of Baghdad, College of Languages, Department of Hebrew Language, 2014.
- 3-Mordechai Yoeli, Hebrew syntax, 7th edition, "Yasod" publishing house, Tel Aviv.
- 4-Asam Khoury, Marwan Fa'or, Nabil Tanos, The Way to the Language, Alkarma Press, Haifa, 1992.
- 5-Emanuel Alon, Liora Grilk, Gila Shiloh, The written text in contemporary Hebrew - structural, syntactic and lexical characteristics, Mofat Institute book publishing, Tel Aviv, 2006.
- 6-Raphael Nir, Teaching Hebrew as a mother tongue, "Amichai" publishing house, Tel Aviv, 1974.
- 7-Raphael Nir, Introduction to Linguistics, Units: 1-2-3, The Open University, Tel Aviv, 1989.
- 8-Raphael Nir, Hebrew semantics - meaning and communication, units 1-3, The Open University, Tel Aviv, 1989.
- 9-S. Nahir, Basics of Syntax, 9th edition, published by the Reali Hebrew School in Haifa, Haifa, 1963.
- 10-Shaul Berkley, Graded Hebrew Grammar, Grade A, Reuven Mass Publishing, Jerusalem, 1974.
- 11-Shulamit Elitzur, Hebrew Secular Poetry in Muslim Spain, Volume 3, The Open University, 2004.
- 12-Sarah Lifkin, phasa1, Understanding Expression and Language, Volume1, Metah the center for educational technology, Tel Aviv, 2006.
- 13-Sarah Lifkin, phasa1, Language for maturity, forms – Syntax, Metah the center for educational technology, Tel Aviv, 2003.
- 14-Sarah Lifkin, Syntax – Refer to Language Value, Metah the center for educational technology, Tel Aviv, 1997.

המקורות הערביים:

- 1- أحمد محمد أبو بكر، القواعد الذهبية في الإملاء والترقيم، ط ١، ١٤١١هـ.
- 2- سيد سليمان عليان، في النحو المقارن بين العربية والعبرية، ط ١، الدار الثقافية للنشر، القاهرة، ٢٠٠٢.

1-Ahmed Muhammad Abu Bakr, The Golden Rules of Spelling and punctuation, 1st edition, 1411 AH.

2-Syed Suleiman Alyan, Comparative Syntax between Arabic and Hebrew, 1st edition, Al-Dar Al-Thaqafa for publishing, Cairo, 2002.

